

מכרה מלח ונציב מלח

"לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ונגני עמון כעמרה מממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם..." (צפניה ב, ט).

המלח (המינרל הליט NaCl) הנו אחד החומרים החשובים ביותר להתפתחות התרבותית ויש לו חשיבות רבה בעולם ההלכה והאגדה. ידועים סוגים שונים של מלח שהופקו במקומות רבים בעולם בכמה שיטות, וכנראה גם בארץ ישראל. בארץ התפרסם במיוחד בתקופת המשנה והתלמוד, מלח-סדומית, ששמו מקשרו לסביבות סדום. הפקת מלח הייתה בוודאי מקובלת בארץ ישראל כבר בתקופת התנ"ך, אך הר סדום והפקת המלח ממנו אינם נזכרים במפורש בתנ"ך. אפשר לקשור הפקת מלח בהר סדום בפירוש המושג "מכרה מלח" המופיע בספר צפניה: "...ממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם..." (צפניה ב, ט), בין היתר בהסתמך על תיאור הסביבה הגאוגרפית המופיעה בפסוק (פירוש רש"י במקום – מקום כריית מלח). גם הפקת מלח ממי ים המלח אינה נזכרת ישירות בתנ"ך. אולם יש בדברי יחזקאל "בצאתו [בצאתיו] ונגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו" (יחזקאל מז, יא), וזה יותר מרמז כי הפקת מלח כזו אכן בוצעה והייתה מקובלת בתקופתו. יחזקאל מנבא על "ריפוי" של ים המלח ממליחותו הרבה בעתיד לבוא. אולם חלק מסוים לא יירפא כדי שיהיה אפשר להפיק ממנו מלח – "בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו" – פירוש רש"י בפסוק – אזורי הביצה והגבים בים המלח יישארו מלוחים, שכן למלח ניתנו.

סקור הטלח ודרך הפקתו

אין דברים מפורשים במקורות בקשר למקורו ולדרכי הפקתו של מלח-סדומית. הדבר היחידי המקובל בוודאות מסוימת הוא שמוצאו באזור ים המלח. כך תיתכנה שתי אפשרויות הפקה עקרוניות: א. הציבה מהר סדום; ב. השקעה ממי ים המלח בתהליך אידי ושיטה. יש מקום להניח, כי שתי שיטות הפקה אלה היו פעילות באזור ים המלח לאורך תקופות שונות בהיסטוריה (ראו רוזנסון וז'ק, תשמ"ז; בן-נון, תשנ"ה).

שימושו של המלח בעבודת המקדש להמלחת מנחות וקרבנות (מנחות כ, ב) ולפיטום הקטורת (כריתות ו, א) וכן להמסת קרח. לפי המשנה (עירובין קד, א) היו "בוזקין מלח על גבי כבש [המזבח] שלא יחליקו." בחורף הירושלמי עלולה להיווצר שכבת קרח על כבש המזבח, והכהנים עלולים להחליק בעלותם אליו. לצורך זה השתמשו – כפי שמתמשים כיום בכבישי העולם בחורף – במלח כממיס קרח. שימוש נוסף מעניין שהיה למלח בבית המקדש הוא חומר "לתיקוני המזבח". הגמרא בסוכה (מז, ב) מספרת: "ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול של מלח וסתמהו", הרי כדי לעצב אבן לתיקון חייבים לשייף אותה

ואין להשתמש בברזל לעשיית אבני מזבח. את המלח לעומת זאת, אפשר לעצב על-ידי המסה במים וכך אפשר לעצב אבן בצורה שתאים לפגימה.

"וְתָהִי נְצִיב פְּלַח"

הר סדום כמושג גאוגרפי לא נזכר במקרא, אולם הוזכרו נציבי מלח שזוהו עם "אשת לוט", וסביר מאד להניח, שנציבים אלה המצויים בהר סדום מבטאים את היחס להר.

"...ונעשית (אשתו של לוט) נציב מלח ועדיין היא עומדת, כל היום לוחכים אותה השוורים ויורדת על רגליה ובבוקר צומחת" (פרקי דרבי אליעזר פרק כה).

נראה כי מדרש זה, למרות אופיו וסגנונו האגדתי המופלג, עשוי לייצג גישה גאוגרפית נכונה, המבוססת על תצפית בעניין הר סדום. למעשה, אפשר לקשור במדרש זה שתי תופעות גאולוגיות דומיננטיות בעיצובו של ההר. תופעת המסת המלח (שהיא בולטת מבחינה חזותית במיוחד לגבי נציבים צרים וארוכים) בלשון המדרש – לוחכים אותה השוורים, ומדויק גם הביטוי יורדת על רגליה ולא מתמוטטת או נופלת. וכן תופעת התרוממות ההר, כלשון המדרש – "בבוקר היא צומחת" (בבוקר מובנו סמלי, השימוש בביטוי זה נועד לציין את המחזוריות של צמיחה והתמוטטות הנציבים בהר בדומה למחזוריות של יום ולילה). מדידות מראות על קצב התרוממות של 9 מ"מ/שנה בהר סדום.

איור 3.17: נציב מלח בהר סדום.
(Wilson, 2007)
אפשר להבחין יפה בקו המגע בין המלח
לסלע שמעליו.

פרומקין (2012) שחקר בהרחבה את המורפולוגיה של הר סדום כותב, כי גילו של נציב המלח ("אשת לוט") הוא כ-4,000 שנה והוא תואם את הגיל המיוחס למהפכת סדום ועמורה. נציב המלח הוא שריד ממערת מלח גדולה שקרסה בזמן רעידת אדמה. אזור ים המלח מועד לרעידות אדמה, ורעידה כזו גרמה להתמוטטות המערה. מתוך מחקר סלעי המשקע הצעירים שבקרקעית ים המלח לומדים, כי בשנת 4050 בקירוב לפני זמננו התרחשה רעידה חזקה שעוצמתה המשוערת 8 בסולם ריכטר והיא החזקה ביותר באזור ים המלח באלפי השנים האחרונות. רעידה זו היא בת אותו זמן להיווצרות נציב המלח.

על-פי מה שאמרו חז"ל (ברכות נד) "תנו רבנן הרואה מעברות הים... ואשתו של לוט...

צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום". משתמע כי היה איזה מקום מסוים שהיה מקובל כנציב המלח שהוא "אשת לוט". כיום יש כמה "עמודי מלח" לאורכו של הר סדום (איור 3.17).

מקורות

- רוזנסון, י' וז'ק, י' (תשמ"ז). מלח סדומית – מהות, הפקה והלכה. **תחומין, ח**, 428-417.
 בן-נון, א"צ (תשנ"ה). מלח סדומית מופק מים המלח. **תחומין, טו**, 78-74.
 פרומקין, ע' (2012). בדרך המלח. **בשביל הארץ, 46**, 37-36.
- Wilson, M. A. (2007). *Mount Sodom, Israel, showing the so-called "Lot's Wife" pillar* [Photography]. Retrieved from <http://he.wikipedia.org/wiki/File:MountSodom061607.jpg> #אשת_לוט